

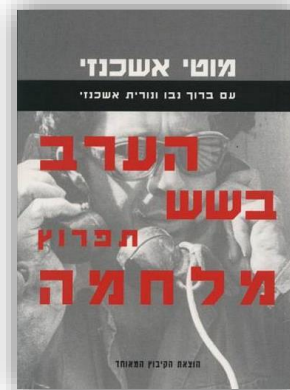
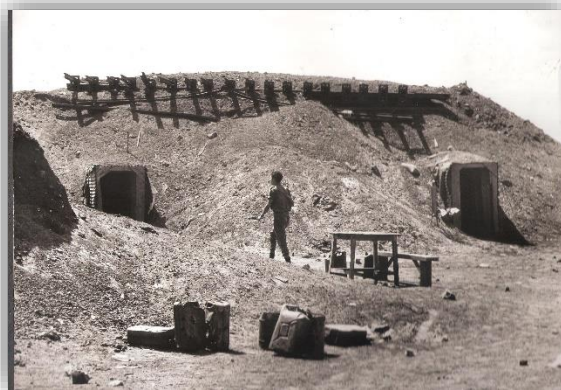
1976 – בג"ץ 561/75 מוטי אשכנזי נ' שר הביטחון והרמטכ"ל

מאת: סגן אילון גונן, עוזר ראש תחום הדוברות, הביקורת וקשרי החוץ

בשנת 1975, הגיש מוטי אשכנזי, קצין מילואים בדרגת סרן, עתירה לבג"ץ בה ביקש לחייב את שר הביטחון ואת ראש המטה הכללי להורות על עריכת בירור ותחקיר מבצעי מקיפים לגבי הליקויים שהתגלו במהלך הלחימה במלחמת יום הכיפורים. בנוסף, הוא עתר בדרישה מהממשלה ומצה"ל, לפעול על פי המלצות ועדת אגרנט לחשיפת "חריגת מפקדים מנורמות התנהגות מחייבות".

רקע עובדתי

לאחר סיום מלחמת יום הכיפורים, שהחלה בהתקפת-פתע של צבאות-ערב ובמהלכה ספג צה"ל אבדות קשות, התעורר גל מחאה שקרא להפקת לקחים ונטילת אחריות מצד בכירים בצה"ל ובממשלה. חלק ממובילי המאבק היו מפקדים וחיילים שנטלו חלק בלחימה, והעלו טענות ביחס למוכנות הצבא ולהתנהלותו במהלך המלחמה. אחד ממובילי המאבק היה קצין מילואים בדרגת סרן, ושמו מרדכי (מוטי) אשכנזי. אשכנזי פיקד במהלך המלחמה על מעוז "בודפשט", המוצב הצפוני ביותר בקו המעוזים, קו ההגנה הקידמי בסיני, שאורכו כ-180 קילומטר ("קו בר-לב"). מעוז "בודפשט" היה המעוז היחידי שלא נכבש ולא פונה במהלך הלחימה בצבא המצרי.

כותרת ספרו של מוטי אשכנזי בקשר למלחמת יום הכיפורים; "מעוז בודפשט" (צילום: סא"ל במילואים יוסף אלדר, הרצליה)

המחאה נמשכה גם בזמן דיוני ועדת החקירה הממלכתית שהוקמה בנובמבר 1973, על-ידי ממשלת ישראל, על הוועדה הוטל לחקור את הכנות צה"ל למלחמה, את המידע שהתקבל בימים שקדמו למלחמה, ואת מהלכי המלחמה בימים הראשונים. בראשית חודש אפריל 1974, הוועדה הגישה דוח ביניים, אשר פורסם גם בתקשורת הארצית, ועורר סערה רבת. הוועדה הטילה אחריות ישירה וכבדה על הדרג הצבאי, לכשלים מבצעיים ומודיעיניים שאירעו עד לפריצת המלחמה, ואשר גרמו לתוצאותיה הקשות. בעקבות פרסום דוח הביניים הרמטכ"ל, אב-אלוף דוד אלעזר, התפטר מתפקידו, ראש אגף המודיעין ומפקד פיקוד הדרום הודחו משירות פעיל בצה"ל. זמן קצר לאחר מכן, גם ראשת הממשלה, גולדה מאיר, התפטרה מתפקידה בעקבות הלחץ הציבורי הכבד שהופנה כלפיה. זאת, על אף שבמסקנות הוועדה לא נמצא כי היא אחראית למחדל.

סרן אשכנזי, העותר בפרשתנו, העיד אף הוא בפני ועדת החקירה, ביום 20 בפברואר 1974.

באותה תקופה ובמקביל, סרן אשכנזי פנה לגורמי הפיקוד בצה"ל בבקשה, כי יורו על ביצוע בירור ותחקיר מבצעי מקיפים לגבי כל הליקויים שהתגלו תוך כדי הלחימה במעוזי התעלה, לרבות מוצב "בודפשט", בפרוץ מלחמת יום הכיפורים ובמהלכה. ביום 9 באוגוסט 1975, פנה אשכנזי במכתב לאלוף פיקוד הדרום; בהמשך, ביום 29 בספטמבר 1975, פנה אשכנזי בנושא זה לשר הביטחון. משלא קיבל את מבוקשו, אשכנזי עתר לבית המשפט העליון בעתירה לבג"ץ. הייתה זו עתירה של גורם פרטי בדרישה לביקורת שיפוטית על עניין ציבורי כללי הנוגע לצבא ולא בעניין אישי ("עתירה ציבורית"), מהראשונות מסוגה.

ההליך המשפטי

סרן אשכנזי עתר לבית המשפט העליון בבקשה לחייב את שר הביטחון וראש המטה הכללי לערוך תחקיר מבצעי מקיף, שיתייחס לכל נושאי הלחימה במוצבי התעלה במהלך מלחמת יום הכיפורים.

לטענת אשכנזי, התחקירים היחידים שנערכו בעניין, נערכו על-ידי גורמי הגדוד, שהם עצמם היו מעורבים בנושא שנחקר. דרישתו הייתה לקיים תחקיר עצמאי ונפרד, על-ידי גוף בלתי-תלוי, אשר יוכל גם לבדוק את טענותיו לכך שאחדים מסגל הפיקוד של הגדוד, עמו נמנה בעת המלחמה, פגעו "בנורמות ההתנהגות המחייבות בצה"ל, במשמעת, במורל וברוח הלחימה". טענות כאלה הושמעו לאחר המלחמה, גם בקשר למקרים אחרים.

העתירה נקבעה לדיון בפני השופטים ויתקון, מני ושמגר. מפאת חשיבות העניין, בית המשפט ביקש כי היועץ המשפטי לממשלה יגיע בעצמו לאחד מהדיונים שנערכו בפניו. בתגובת המדינה, הובאו בפני השופטים נתונים, בקשר לדוחות ולתחקירים צבאיים שיש להם זיקה לנושאים שאליהם התייחס אשכנזי בעתירתו. במסגרת הנתונים שהובאו, מוזכר גם סיכום של "גורם במפקדת פצ"ר" (הפרקליטות הצבאית), לפיו נתונים רבים שנתקבלו בתחקירים יושמו כלקחים הלכה למעשה, וכי דבריו של סרן אשכנזי נשמעו במסגרת התחקירים, לרבות טענות ביחס לליקויים שנתגלו לו במהלך הקרבות.

כמו-כן נמסר, בתגובה לדבריו של סרן אשכנזי על אודות הפגיעה כביכול, בנורמות התנהגות של אחדים מסגל הפיקוד של הגדוד, כי הם מבוססים על נקודת השקפה אישית שלו, וכי חלק מהעובדות הנזכרות בטענותיו הן שנויות במחלוקת. לאחר שקיבל את תשובת המדינה, בית המשפט העליון התמקד בבחינתן של שתי שאלות, בקשר לתנאי הסף לעצם הדיון בעתירה ציבורית מסוג זה בבית המשפט הגבוה לצדק. הדיון נחלק לשתי שאלות משנה: מהי זכות העמידה של העותר בעניינים הציבוריים, והאם הסוגיה היא "שפיטה" וראוי שבית המשפט העליון וידון בה.

השופטים קבעו, שיש להכיר בזכות העמידה של סרן אשכנזי להביא את עתירתו בפני בית המשפט, שכן לפחות בחלק מהעניינים שנדונו בעתירה, לעותר הייתה טרוניה הנוגעת לעניינו האישי, שהיה בה די כדי לעורר מקום לדיון בעתירתו; בפרט, בקשר למעמדו בהצבתו הצבאית ובקשר לקובלנותיו "נגד אי-אלה מחיילי יחידתו לשעבר". בכך נעברה משוכה אחת; ואולם בשאלה השנייה, התשובה הייתה שלילית: נקבע שעניינה של העתירה אינו "שפיטה". קרי, שהנושא אינו ראוי לפי מהותו לדיון בבתי המשפט, ואינו ראוי לשמש נושא להכרעה שיפוטית.

השופטים קבעו, כי גם הצבא אמנם נתון לפיקוח ולבקרה של בתי המשפט, וכי לא כל עניין צבאי יהיה "לא שפיט". יחד עם זאת, השופטים הגיעו למסקנה, שהמקרה הנדון אינו מקרה שבו נמנעה הרשות הצבאית, כרשות מנהלית, לפעול בהתאם לחובתה לפי הדין. דברים אלו נתמכו, ללא ספק, בתמונה שהוצגה לבית המשפט מטעם המדינה.

בתגובה זו, הוצגה כאמור שורת פעולות ארוכה, בהן נקטו מערכות השלטון וצה"ל בעקבות תחקירי המלחמה. בית המשפט קבע על בסיס העובדות שהוצגו לו, כי הרשויות הצבאיות פעלו בתחומי סמכותן, והעתירה למעשה עוסקת בכך שדרך הפעולה ושיטות הפעולה הספציפיות שנבחרו אינן נראות לעותר. בנסיבות אלה, קבעו השופטים, כי לא מתפקיד בית המשפט לפסוק במחלוקת מעין זו, וכי הנושא אינו שפיט. בהתאם לכך, העתירה נדחתה ביום 14 ביוני 1976.

חשיבות הפרשה

פסק הדין מלמד, על האופן שבו ראה בית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ את סמכותו להתערב "בתהליכים הצבאיים הפנימיים", המתנהלים בצה"ל. לדברי השופטים בפסק הדין, אי-התערבותה של הרשות השופטת נעוצה בכך שקנה-המידה, סדר העדיפויות ומערכת הערכים המקובלים, שמאפשרים להם להעביר את מעשי השלטון תחת שבת ביקורתם, לא בהכרח הולמים את צרכי הצבא, ולא מחייבים התערבות שיפוטית במקרה זה.

כמובן, מאז פרשת אשכנזי ומלחמת יום הכיפורים התרחשו אירועים רבים, בממשל, במשפט, בצבא ובחברה בישראל, וחלו שינויים מסוימים בתפיסה של בית המשפט, והדיון בסוגיית השפיטות הועמק (ראו למשל את מאמרה של ד"ר דפנה ברק-ארז, לימים שופטת בית המשפט העליון, בנושא "מהפכת השפיטות"). ברבות השנים, היו מקרים שבהם בית המשפט בחן ביתר העמקה את קבלת החלטות במערכות הביטחון והצבא. ואולם, דבריו של בית המשפט העליון לגבי הזהירות הנדרשת בעניינים כגון דא המשיכו וממשיכים לחול ולעורר שיח בקשר לסוגיית השפיטות (ראו למשל את דברי נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, בפסק הדין בבג"ץ 769/02 הוועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל משנת 2006).

מוטי אשכנזי המשיך בפעילותו הציבורית לאורך שנים ;
בתמונה – מוטי אשכנזי מתראיין, אפריל 2007 (ויקיפדיה)

מדוע בחרתי בנושא?

כקצין בתחום הדוברות, הביקורת וקשרי החוץ של הפרקליטות הצבאית, אני חשוף באופן תדיר ולסדר היום הציבורי בנוגע לצה"ל, ולעיסוקה של התקשורת בצה"ל.

במסגרת זו, אני נחשף למרכזיות של כלי התחקיר לצרכי בירור עובדתי, למידה והפקת לקחים בצה"ל, ואת חשיבותה של אחריותיות הצבא כלפי הציבור.

בכתבת החיבור, עניין אותי לגלות, כיצד התייחס ובחן בית המשפט העליון את עשיית צה"ל, נוכח אירועים מורכבים וקשים, ואת התפתחות מנגנוני התחקיר, הלמידה והביקורת בקשר לצה"ל. מצאתי את הדיון במנגנונים אלו, כבר בשנים המוקדמות, כדיון מרתק ומעמיק, שהיווה בסיס משפטי לדיון בהליכים רבים לאחר מכן.

להרחבה בנושא, ראו המקורות הבאים:

- בג"ץ 561/75, משה אשכנזי נ' שר הביטחון ואח';
- בג"צ 600/75, קורן נ' שר הביטחון ואח';
- בג"צ 1/48, נימן נ' המושל הצבאי בשטח המוחזק של ירושלים;
- דפנה ברק-ארז, מהפכת השפיטות: הערכת מצב, הפרקליט נ(1) (2009).
- עדותו של משה אשכנזי בפני ועדת אגרנט: אתר ארכיון צה"ל - <http://archivesdocs.mod.gov.il/Agranat2/MotiAshkenasi/mywebalbum/index.html>;
- אייל לוי "גם בגיל 77 מוטי אשכנזי לא איבד את חדות המחאה" מעריב 19 בינואר 2018 – <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-618564>